

บทความเทคนิค (Technical Article)

โมเดลปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง The Sufficiency Economy Philosophy Model

สุพจน์ ประไพเพชร¹, สุตสวัสดิ์ ประไพเพชร², วสันต์ แสงเหลา³, สายสมร ศักดิ์คำดวง⁴, และไกศิษฐ์ เปลรินทร์⁵
นักวิชาการอิสระ^{1,2,3,4,5}

Suphot Praphaipheth¹, Sutsawat Praphaipheth², Wasan Sanglao³, Saisamorn Sukkhamduang⁴, and Kaisit Plarin⁵
Independent scholars^{1,2,3,4,5}

Received: January 29, 2022 Revised: February 6, 2022, Accepted: February 15, 2022

บทคัดย่อ

โมเดลปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกระบวนการเชิงระบบโดยเริ่มจากระยะที่ 1 คุณธรรมและคุณลักษณะเป็นการรู้จักตัวเรา และผนวกกับระยะที่ 2 ความรู้ อะไรที่เป็นความรู้ที่เรามีซึ่งเกี่ยวข้องทั้งในระดับบุคคลและการแบ่งปันในกลุ่ม ระยะที่ 3 คุณลักษณะที่รอบรู้และความตระหนักรู้ในความพอเพียง เราตัดสินใจอย่างไร ระยะที่ 4 การลงมือปฏิบัติและพฤติกรรม เป็นการรู้ว่าจะแสดงพฤติกรรมอย่างไร และระยะที่ 5 ผลผลิตและผลลัพธ์ เป็นการวัดที่ครอบคลุมทั้งผลิต และผลลัพธ์ หรือที่เรียกว่า “โมเดล 2-3-4-5”

คำสำคัญ: โมเดล, ปรัชญา, เศรษฐกิจพอเพียง, โมเดล 2-3-4-5

Abstract

The Sufficiency Economy Philosophical Model is a systematic process starting from; Stage 1 of model: Virtues and attributes are known as who we are. And add knowledge in Stage 2 of model: Knowledge What is the knowledge that we have that is relevant both individually and shared in groups? Stage 3 of model: Wise attitudes and a sufficiency mindset, how we decide. Stage 4 of model: Actions and behaviors are knowing how we behave. And Stage 5 of model: Outputs and outcomes were measures that covered both measurable outputs and envisaged outcomes, or “2-3-4-5 Model”.

Key Words: Model, Philosophy, Sufficiency Economy, 2-3-4-5 Model

บทนำ

จากสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 75 รัฐพึงจัดระบบเศรษฐกิจให้ประชาชนมีโอกาสได้รับประโยชน์จากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไปพร้อมกันอย่างทั่วถึง เป็นธรรม และยั่งยืน สามารถพึ่งพาตนเองได้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ

¹ Corresponding author, Tel. 0818883701, E-mail: supprapai@hotmail.com

พอเพียง จัดการผูกขาดทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรม และพัฒนาความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประชาชนและประเทศ สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการศึกษา (conceptual design) ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 ที่ยึดหลักสำคัญในการจัดการศึกษา ได้แก่ หลักการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน (education for all) หลักการจัดการศึกษาเพื่อความเท่าเทียมและทั่วถึง (inclusive education) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) และหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม (all for education) อีกทั้งยึดตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development goals : SDGs 2030) (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) และหลักการสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) ที่ยึด “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้ เกิดบูรณาการการพัฒนาในทุกมิติอย่างสมเหตุสมผล มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกัน เป็นการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนวิถีชีวิตค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรม (ราชกิจจานุเบกษา, 2559)

ในส่วนของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดนโยบาย ปีงบประมาณ 2562 ไว้สอดคล้องกัน กล่าวคือ นโยบายที่ 2 พัฒนาคุณภาพผู้เรียน กลยุทธ์ที่ 5 การจัดการศึกษาเพื่อการบรรลุเป้าหมายโลกเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) เพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยกำหนดตัวชี้วัด คือ ร้อยละของผู้เรียนที่มีพฤติกรรมแสดงออกถึงการดำเนินชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และร้อยละของสถานศึกษาที่น้อมนำพระบรมราโชบายด้านการศึกษาของในหลวงรัชกาลที่ 10 และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไปพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยกำหนดแนวทางการดำเนินการที่สำคัญ ได้แก่ ส่งเสริม สนับสนุนให้สถานศึกษาจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562)

จากแนวนโยบายดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นและความสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกกำหนดให้เป็นเป้าหมายในการพัฒนาทุกระดับ สอดคล้องกับสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2559); จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปริยานุช ธรรมปิยา (2557); ปริยานุช ธรรมปิยา (2560) ที่ได้ระบุถึงความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาคน 3 ประการ คือ (1) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนเสริมสภาพในสังคมได้อย่างสันติสุข ไม่เบียดเบียน ไม่เอารัดเอาเปรียบ แบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตเมตตา และจิตสาธารณะ (2) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ทำลาย เห็นคุณค่า และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และ(3) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่อย่างมีรากเหง้าทางวัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา ค่านิยม และเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของแต่ละบุคคล/สังคม โดยหลักคิดและหลักปฏิบัติดังกล่าวจะนำไปสู่การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในโลกยุคโลกาภิวัตน์ และนำไปสู่การสร้างผลผลิตและผลลัพธ์ (outputs and outcomes) ที่มีคุณภาพ กล่าวคือ ผลผลิตเป็นความพอเพียง (sufficiency) ที่เป็นการสมดุลระหว่างมิติของเศรษฐกิจหรือวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

ส่วนในกรณีผลลัพธ์นั้น เป็นความยั่งยืนของคุณภาพชีวิตหรือการอยู่ดีกินดี (well-being sustainability) ได้แก่ พึ่งตนเอง (self-reliance) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นผลของการทำทุกอย่างแล้วจึงจะพึ่งตนเองได้ต้องมีความรู้ มีวิถีคิด มีทักษะในการตัดสินใจ และการปฏิบัติ มีภูมิคุ้มกัน (immunity) เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมรับมือผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ และยืดหยุ่นหรือความสามารถในการต้านแรงกระทบต่างๆ (resilience) (เกษม วัฒนชัย และจิรายุ อิศรางกูร

ณ อยุธยา, 2555; Avery and Bergsteiner, 2016) อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะของความพอเพียง (sufficiency attributes) เป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่จะต้องเสริมสร้างให้กับผู้เรียนเพื่อให้เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งทางวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี โดยยึดหลักการความพอเพียง ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขพื้นฐาน (คุณธรรมนำความรู้) เป็นความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน (ปรียานุช ธรรมปียา, 2560) ดังนั้น การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับหน่วยงานทางการศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะนำไปสู่แนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปแบบหรือโมเดลปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังมีสาระสำคัญต่อไปนี้

โมเดลปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในภายนอก ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการ ทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังแสดงในภาพที่ 1 (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2565)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3. ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

โดยมี เงื่อนไข ของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง 2 ประการ ดังนี้

1. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

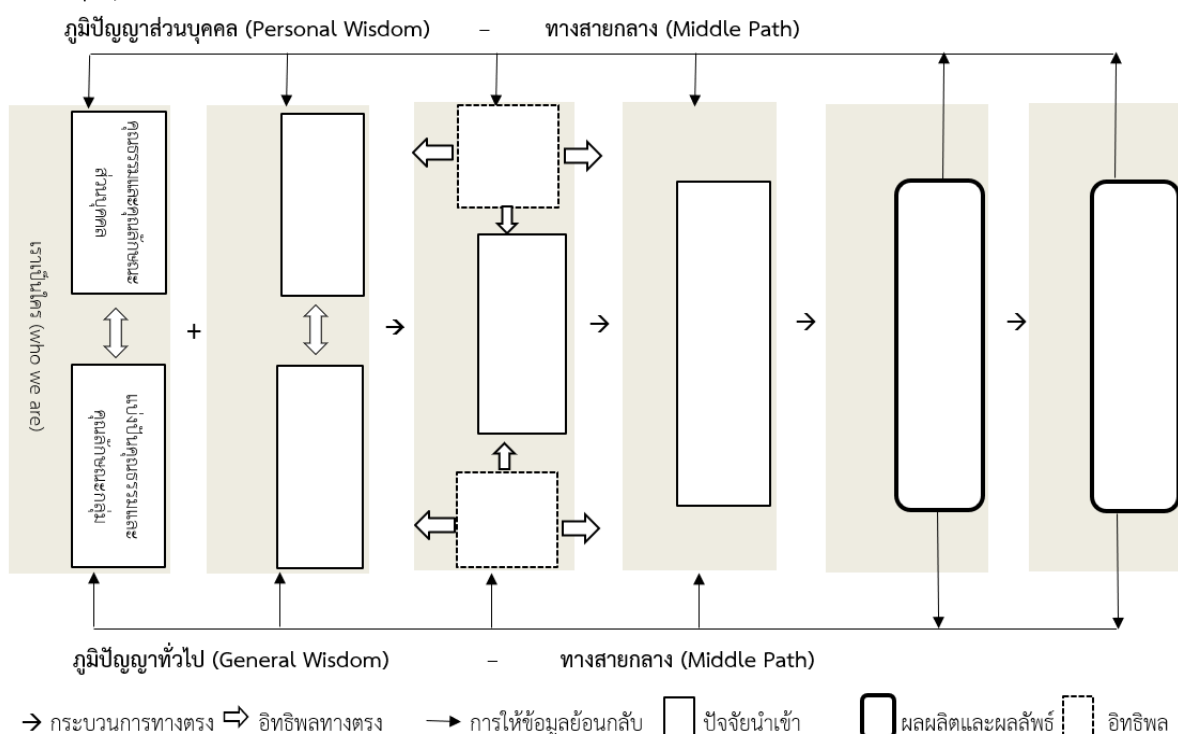
2. เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

อย่างไรก็ดี การศึกษาถึงแก่นที่มาของปรัชญาพอเพียงหรือหลักการพอเพียงเพื่อนำมาถอดรหัสจนได้เป็นแนวปฏิบัติใหม่และเรียบเรียงไว้ในหนังสือ “Sufficiency Thinking” ในบทที่ 3 The Sufficiency Economy Philosophy Process โดย ดร.ปรียานุช ธรรมปิยา ผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐศาสตร์พัฒนาและพุทธศาสตร์ กับ Harald Bergsteiner ศาสตราจารย์เกียรติคุณ The Australian Catholic University และผู้ร่วมก่อตั้งสถาบันเพื่อผู้นำความยั่งยืน จึงไม่เพียงเป็นประโยชน์กับชาวต่างชาติที่ให้ความสนใจในเรื่องนี้และยกย่องในหลวงรัชกาลที่ 9 เท่านั้น แต่ยังเป็นประโยชน์กับคนไทยให้สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ดังนั้น แนวปฏิบัติใหม่ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy Model หรือ SEP Model) ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ขั้นตอนแรก “Virtues and attributes” (คุณธรรมและคุณลักษณะ) ตามระบบการคิด (system thinking) นั่นคือ คนซึ่งเป็นปัจจัยเข้าสู่กระบวนการ (input) เป็นการพูดถึงการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางคือเริ่มต้นที่คุณลักษณะของคนเป็นสำคัญในการพัฒนาทุกเรื่อง ที่ต้องการ “คุณภาพของคน” ตามหลักพอเพียงกำหนดด้วยสองเงื่อนไขคือ “คุณธรรมกับความรู้” ทั้งนี้ “คุณธรรม” มีสองส่วนคือ ส่วนแรก “Enduring virtues” เป็นคุณลักษณะของเรา ซึ่งมาจากการบ่มเพาะในครอบครัว ความเชื่อที่ฝังมาในจิตสำนึกของเรา เป็นคุณงามความดีที่อยู่ในตัวเรา กับส่วนที่สอง “Share virtues” หรือ “ethics” (จริยธรรม) เป็นคุณลักษณะของกลุ่ม เป็นสิ่งที่ต้องตกลงร่วมกัน เป็นความเชื่อร่วมกัน เป็นคุณงามความดีของกลุ่ม เช่น corporate ethic ยึดถือการไม่ขายสินค้าที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจริยธรรมขององค์กรเกิดจากผู้บริหารและพนักงานบริษัทยึดมั่นในแนวทางนี้ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การถอดบทเรียนและนำเสนอรูปแบบของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) ในตำราดังกล่าว มีวัตถุประสงค์สำคัญ 4 ประการ คือ 1) เพื่อแสดงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีความสลับซับซ้อนให้เข้าใจง่าย เป็นตรรกะเป็นเหตุเป็นผล และเป็นการบูรณาการ 2) เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย 3) เพื่อเป็นเครื่องมือในกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นภาพรวมและให้โอกาสนำไปประยุกต์ใช้ และ 4) เพื่อเป็นกระบวนการขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ SEP อย่างเป็นขั้นตอนให้นำไปใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ โดยสร้างเป็นโมเดลอย่างง่ายของกระบวนการดำเนินการตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มจากคนที่มีคุณธรรม (virtuous person) ในการใช้ความรู้ (knowledge) เพื่อการตัดสินใจอย่างรอบรู้

(wise decisions) และนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตน (acts accordingly) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามวิสัยทัศน์ (envisioned results) เช่น สังคมที่มีความเอื้ออาทร (compassionate society) เป็นต้น

Avery and Bergsteiner (2016) ได้นำเสนอ SEP Model หรือโมเดลปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ครอบคลุมการดำเนินงานทั้งระบบโดยเริ่มจากระยะที่ 1 คุณธรรมและคุณลักษณะ (virtues and attributes) เป็นการรู้จักตัวเรา (who we are) และผนวกกับระยะที่ 2 การสร้างความรู้ (knowledge) อะไรที่เป็นองค์ความรู้ที่เรามี (what we know) ซึ่งเกี่ยวข้องทั้งในระดับบุคคลและการแบ่งปันในกลุ่ม ระยะที่ 3 คุณลักษณะที่รอบรู้และความตระหนักรู้ในความพอเพียง (Wise attitudes and a sufficiency mindset) เราตัดสินใจอย่างไร (how we decide) ระยะที่ 4 การลงมือปฏิบัติและพฤติกรรม (actions and behaviors) เป็นการรู้ว่าจะแสดงพฤติกรรมอย่างไร (how we behave) และระยะที่ 5 ผลผลิตและผลลัพธ์ (outputs and outcomes) เป็นการวัดที่ครอบคลุมทั้งผลิต (measurable outputs) และผลลัพธ์ (envisaged outcomes) อย่างไรก็ตาม “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่พระราชทานไว้ให้คนไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 แม้ว่าจะเป็น “รับรู้” อย่างกว้างขวาง แต่ “ความเข้าใจ” และ “การนำไปใช้” อย่างถูกต้อง ได้ประโยชน์อย่างแท้จริงสำหรับคนไทยอาจจะยังไม่มากพอ ดังนั้น การศึกษาถึงแก่นที่มาของ “ปรัชญาความพอเพียง” หรือ “หลักความพอเพียง” เพื่อนำมาถอดรหัสจนได้เป็นแนวปฏิบัติใหม่ และเรียบเรียงไว้ในหนังสือ “Sufficiency Thinking” ในบทที่ชื่อว่า “The Sufficiency Economy Philosophy Process” ดังเกริ่นแล้วในตอนต้น แนวปฏิบัติใหม่ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy model หรือ SEP model) ประกอบด้วย 5 ระยะ ดังแสดงในภาพที่ 2-6

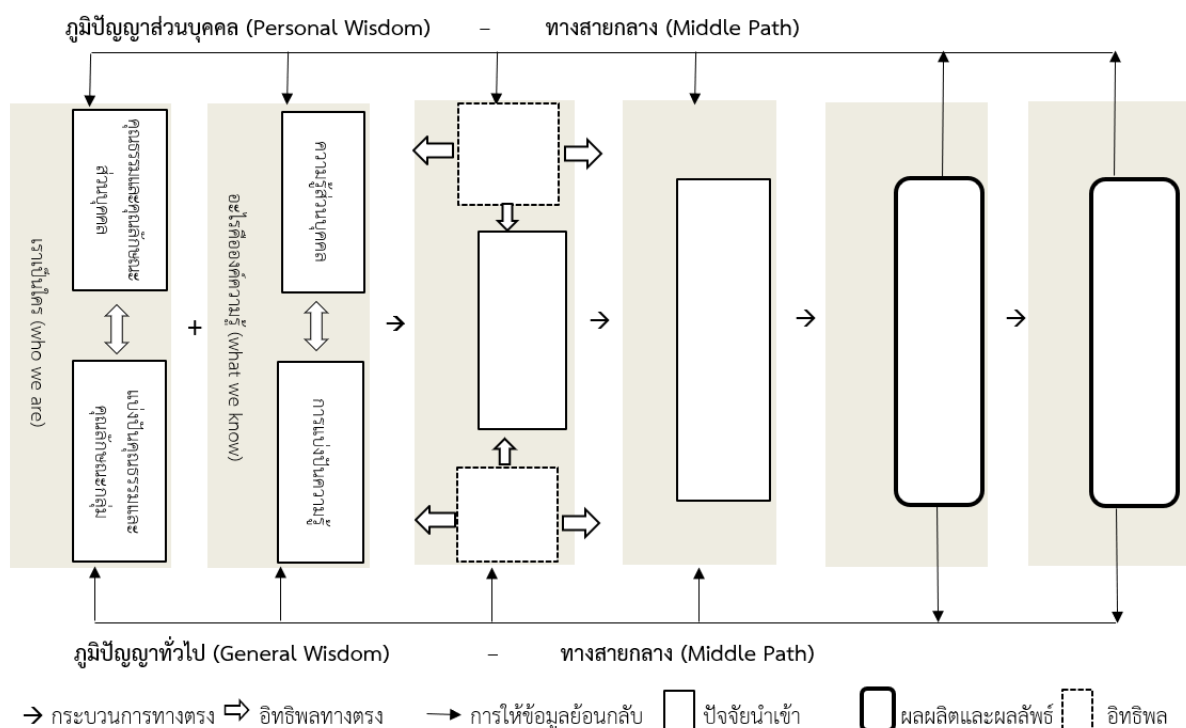

ภาพที่ 2 คุณธรรมและคุณลักษณะ (virtues and attributes)

ระยะที่ 1 คุณธรรมและคุณลักษณะ (virtues and attributes) ตามแนวคิดเชิงระบบ (system thinking) นั่นคือ คนซึ่งเป็นปัจจัยนำเข้า (input) สู่กระบวนการเป็นการพูดถึงการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางคือเริ่มต้นที่คุณลักษณะของคนเป็นสำคัญในการพัฒนาทุกเรื่องที่ต้องการ “คุณภาพของคน” ตามหลักพอเพียงกำหนดด้วย

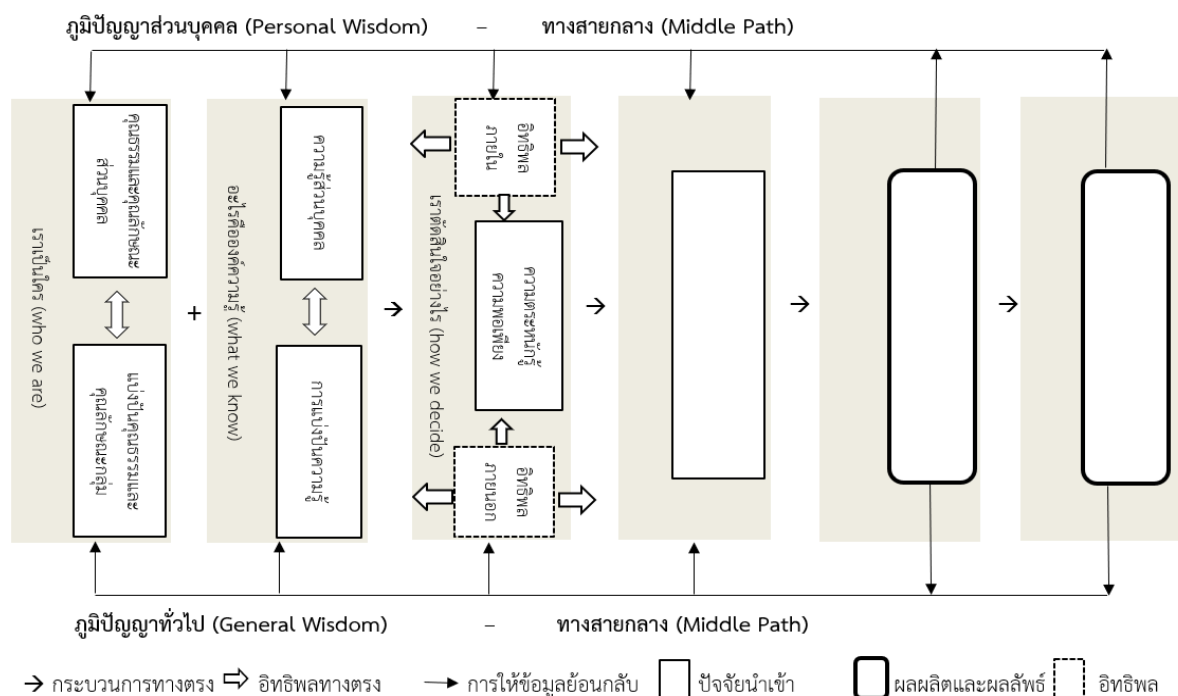

สองเงื่อนไขคือ “คุณธรรมกับความรู้” ทั้งนี้ “คุณธรรม” มีสองส่วนคือ ส่วนแรก คือ enduring virtues ซึ่งเป็นคุณลักษณะของเราเกิดจากการบ่มเพาะในครอบครัว ความเชื่อที่ฝังมาในจิตสำนึกของเราเป็นคุณงามความดีที่อยู่ในตัวเรา และส่วนที่สอง คือ Share virtues หรือ ethics (จริยธรรม) ที่ให้คุณลักษณะของกลุ่ม/สิ่งที่ต้องตกลงร่วมกัน/ความเชื่อร่วมกัน/คุณงามความดีของกลุ่ม เช่น corporate ethic ยึดถือการไม่ขายสินค้าที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจริยธรรมขององค์การเกิดจากผู้บริหารและพนักงานบริษัทยึดมั่นในแนวทางนี้ เป็นต้น ดังนั้น ในขั้นแรกนี้จึงเริ่มด้วยคำถามว่า “Who we are” เมื่อเริ่มด้วยคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา จึงต้องเริ่มต้นว่าเราเป็นคนอย่างไร เพื่อให้บทวนตัวเองเพราะแต่ละคนอาจจะมีเชื่อส่วนบุคคลต่างกัน เช่น จริยธรรม (ethic) ในสังคมไทยจะตอบแทนผู้มีพระคุณ ในขณะที่คุณธรรม (virtue) คนไทยมีสัมมาคารวะและนอบน้อมถ่อมตน นั่นคือจะมองในสองมิติทั้งคุณธรรมและคุณลักษณะของตน และมิตigroupที่เป็นเรื่องของจริยธรรม มีงานวิจัยยืนยันว่าชัดเจนว่าการทำงานเป็นทีมและการร่วมมือกันมีส่วนช่วยสนับสนุนผลงานของแต่ละคน เช่น ในหมู่บ้านพลังงานชีวภาพของเยอรมันมีองค์ประกอบแห่งความสำเร็จที่สำคัญคือ การมีผู้นำในท้องถิ่น (local champions) ที่มีความตระหนักและความเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแรงกล้า ความไว้วางใจ และความร่วมมือจริงจัง การสื่อสารที่ชัดเจนและสม่ำเสมอ การศึกษาความเป็นไปได้อย่างครอบคลุม ประสิทธิภาพ การวางแผนอย่างจริงจังและโปร่งใส และการนำไปปฏิบัติ ในทำนองเดียวกันโครงการในพระราชดำริของไทยจะดำเนินการโครงการต่างๆ ต่อเมื่อชุมชนท้องถิ่นมีแรงกระตุ้นให้มีส่วนร่วมด้วยการใช้เวลาและความพยายามอย่างมุ่งมั่นนั่นเอง ดังนั้น การเริ่มต้นของรูปแบบนี้ด้วยคุณธรรมของคนไม่ได้เป็นเรื่องบังเอิญ แต่เป็นการสะท้อนว่าองค์การที่ยั่งยืน (sustainable organizations) เริ่มมองหาคนใหม่เข้ามาในองค์การด้วยการตรวจสอบหรือพิจารณาว่าคนใหม่นั้นมีค่านิยม (values) ตรงกับขององค์การหรือไม่ก่อนที่จะดูเรื่องความรู้และทักษะ การพัฒนาทักษะของคนเป็นเรื่องที่องค์การที่ยั่งยืนทำตลอดเวลา ซึ่งการจะเปลี่ยนระบบค่านิยมของคนนั้นเป็นเรื่องยากแต่ถือว่าเป็นเรื่องท้าทาย

ภาพที่ 3 การสร้างองค์ความรู้ (adding knowledge)

ระยะที่ 2 การสร้างความรู้ (adding knowledge) ในขั้นนี้เป็นการเพิ่มเติมความรู้ ก่อนที่คนจะตัดสินใจได้อย่างรอบด้านหรืออย่างชาญฉลาดจำเป็นต้องมีความรู้และพัฒนาความรู้ตลอดเวลา ความรู้จะประกอบด้วยความรู้ส่วนบุคคล (personal knowledge) และความรู้ที่แบ่งปันกันในกลุ่ม (Shared knowledge) เป็นคุณธรรมสำคัญในองค์กร ซึ่งองค์กรที่ล้มเหลวนั้นมักจะมีคนที่เก็บข้อมูล (gate-keepers) ไว้ไม่แบ่งปัน ดังนั้น การเก็บข้อมูลไว้ไม่แบ่งปันคนอื่นจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ลายองค์กรด้วย ดังนั้น ในขั้นตอนนี้จึงต้องถามตัวเราว่า **“What we know”** ซึ่งเมื่อแต่ละคนมีคุณธรรม (virtue) กับจริยธรรม (ethic) ในสังคมที่มีอยู่ และมีความรู้ส่วนบุคคลที่สามารถนำมาใช้ได้แล้วกับการแบ่งปันความรู้ และเมื่อมีทั้งสองอย่างนี้แล้วเขาพร้อมทำงานตัดสินใจและเป็นศูนย์กลางการพัฒนาได้แล้ว นี่คือการปัจจัยนำเข้าที่เป็นเงื่อนไขคุณภาพ (quality foundations) ของคนก่อนที่จะทำงาน แต่เดิมการนำหลักการหรือปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ให้ความสำคัญเท่ากันทั้ง “ความรู้” และ “คุณธรรม” โดยมักจะพูดว่า “ความรู้คู่คุณธรรม” แต่โมเดลใหม่นี้ให้ความสำคัญกับ “คุณธรรม” มาก่อนเพราะถ้าไม่มีคุณธรรมอาจจะสรรหาความรู้ที่ไม่ดีมาใช้ จึงใช้คำว่า “คุณธรรมกำกับความรู้” ซึ่งเป็นคำที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงใช้ หมายถึง “ต้องมีและใช้คุณธรรมกำกับความรู้” สำหรับในเชิงธุรกิจก็นำไปใช้ได้เช่นกัน กล่าวคือ เมื่อสัมภาษณ์หรือเลือกคนเข้าทำงานก็ต้องเลือกจากคนที่มีความเชื่อหรืออุดมการณ์ที่สอดคล้องกับเป้าหมายบริษัทก่อน เพื่อให้มีหลักยึดไปในทางเดียวกัน แล้วจึงมองเรื่องความสามารถว่ามีมากเพียงพอที่บริษัทต้องการหรือไม่ เมื่อนำไปใช้แบบนี้จะทำให้เลือกคนได้ดีขึ้น

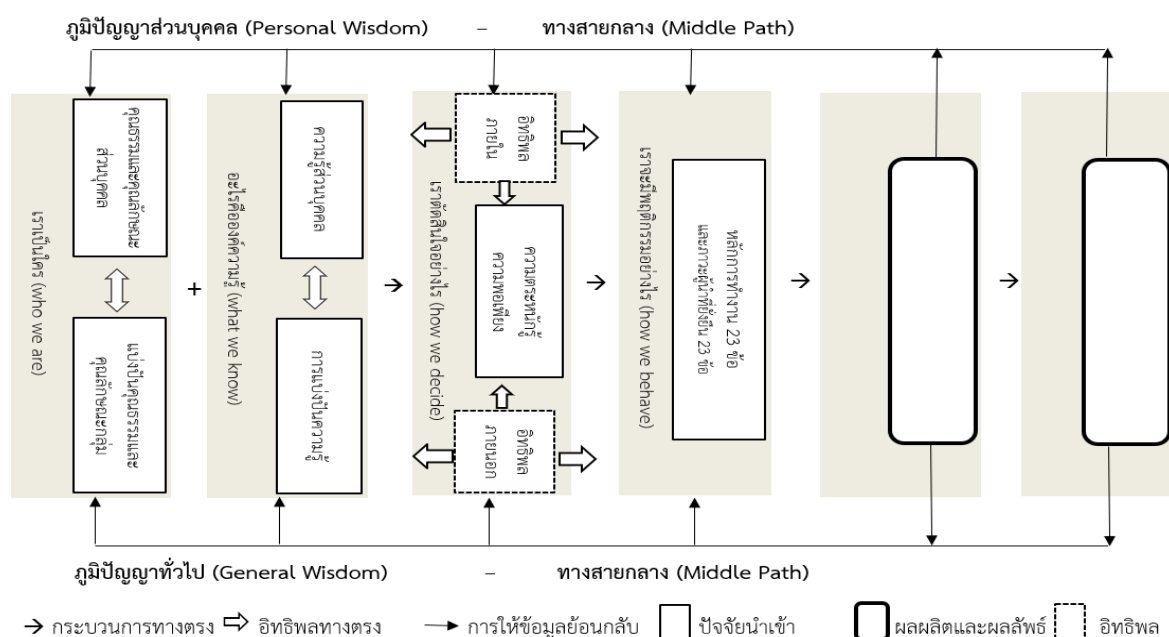

ภาพที่ 4 ทักษะที่ดีหรือคุณลักษณะที่รอบรู้และกรอบแนวคิดพอเพียง (wise attitudes and a sufficiency mindset)

ระยะที่ 3 ทักษะที่ดีหรือคุณลักษณะที่รอบรู้และกรอบแนวคิดพอเพียง (wise attitudes and a sufficiency mindset) เมื่อมีคุณธรรมและความรู้แล้ว เจตคติหรือทัศนคติที่รอบรู้หรือชาญฉลาด คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความระมัดระวังหรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี (moderateness, reasonableness,

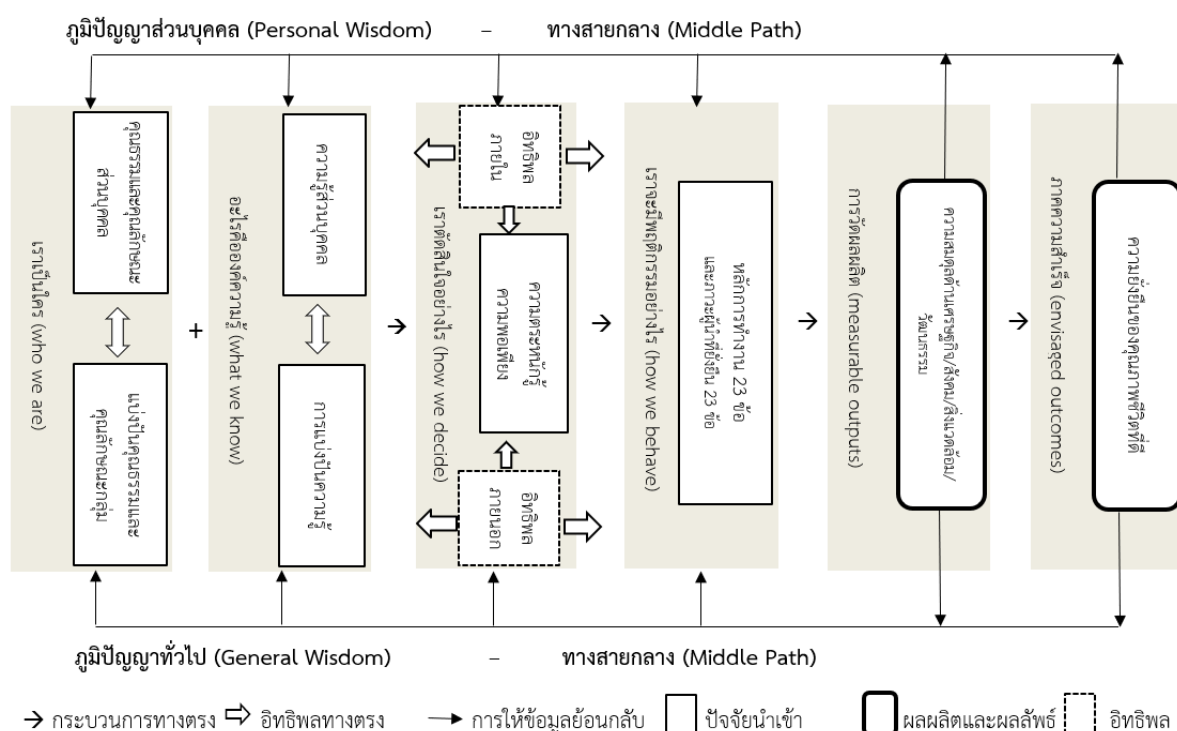
prudence) คือ หลักในการตัดสินใจและปฏิบัติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงดำริว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุดความตระหนักเรื่องความพอเพียง (sufficiency mindset) ในขั้นตอนนี้รูปแบบที่นำเสนอไม่ได้แยกแยะความแตกต่างระหว่างมิติของบุคคลและมิติของกลุ่มเนื่องจากบูรณาการเป็นเนื้อเดียวกันแล้ว อย่างไรก็ตาม อิทธิพลภายในและอิทธิพลภายนอกมีผลต่อการกำหนดการตัดสินใจของกระบวนการสร้างความตระหนักความพอเพียง และประเด็นสำคัญคือต้องใช้ทั้งสามหลักการนี้ “พร้อมกัน” เสมอ เช่น การสั่งซื้อยาต้องคิดว่าควรซื้อในจำนวนที่พอเหมาะพอดี โดยมีเหตุผลที่อธิบายได้ และต้องมีการตรวจสอบยาที่มาส่งว่าครบถ้วนและถูกต้องหรือไม่ หรือแม้แต่คนจัดซื้อยาต้องมีคุณธรรมและความรู้เรื่องการจัดซื้อยา แล้วจึงมาใช้สามหลักการพร้อมกันเสมอ ห้ามขาดอันใดอันหนึ่ง จึงประสบความสำเร็จในการสั่งซื้อยา และเป็นการจัดซื้อยาตามหลักการพอเพียง

สำหรับ อิทธิพลภายในและภายนอก (internal influences-external influences) เนื่องจากคนเราจะตัดสินใจอะไรไม่ใช่ว่าอยากทำอะไร แต่ต้องพอเหมาะพอดีกับปัจจัยภายในกับปัจจัยภายนอกที่กำกับอยู่ ยกตัวอย่างเรื่องเดิมคือการจัดซื้อยา ในส่วนของอิทธิพลภายใน เช่น ตัวเรามีข้อจำกัดเรื่องความรู้เกี่ยวกับยาหรือไม่ ฯลฯ หรือบริบทที่มีประมาณที่กำหนดให้เท่านั้น ส่วนอิทธิพลภายนอกบางครั้งยาชนิดนี้ขาดตลาดหาซื้อไม่ได้ ใช้ยาอื่นแทนได้หรือไม่ หมายความว่า ทั้งสามหลักการมีทั้งสองปัจจัยนี้เกี่ยวข้องที่ต้องคำนึงถึงตลอด ดังนั้น ในขั้นตอนกรอบแนวคิดพอเพียง (sufficiency mindset) ที่บอกว่าเป็นทางสายกลางและตั้งคำถามว่าจะตัดสินใจอย่างไร (How we decide) เพราะกรอบแนวคิดพอเพียงเป็นตัวกำกับการตัดสินใจของเราและเป็นหลักคิดพอเพียง เมื่อใช้โมเดลนี้ตามพระองค์ท่านจะทำให้เราเป็นคน “คิดก่อนทำ” เสมอไม่ใช่ทำไปคิดไป คือคิดให้ “รอบคอบ” ก่อนทำเป็นสิ่งที่เราเรียนรู้จากพระองค์ท่าน เพราะมีพระราชดำรัสหลายครั้งที่บอกไว้ว่า การทำไปคิดไปหรือทำก่อนคิด หากเกิดข้อผิดพลาดในบางเรื่องกลับมาแก้ไขไม่ได้แล้ว ดังนั้น เพื่อไม่ให้สิ้นสนและติดกับมิติทางเศรษฐกิจเนื่องจากในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงรับสั่งเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเมื่อปี 2540 ในช่วงเวลานั้นประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ หรือวิกฤติต้มยำกุ้ง จึงมีคำว่า “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งแท้จริงคือ “หลักคิดพอเพียงหรือปรัชญาพอเพียง” ที่มีความครอบคลุม สามารถนำไปใช้ได้กับทุกเรื่องไม่เฉพาะเรื่องเศรษฐกิจ และในปี 2542 พระองค์ทรงรับสั่งว่า “คิดอย่างพอเพียง พูดอย่างพอเพียง ปฏิบัติอย่างพอเพียง” ทรงก้าวข้ามเรื่องเศรษฐกิจไปแล้ว

ภาพที่ 5 การลงมือปฏิบัติและพฤติกรรม (actions and behaviors)

ระยะที่ 4 การลงมือปฏิบัติและพฤติกรรม (actions and behaviors) เมื่อบุคคลได้มีความตระหนักถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันหรือความระมัดระวังแล้ว โดยได้คำนึงถึงตัวแปรต่างๆ ที่เป็นอิทธิพลภายในและภายนอกแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการดำเนินกิจกรรมและการประพฤติตนที่สะท้อนเจตคติหรือทัศนคติที่รอบรู้ชาญฉลาดเกี่ยวกับความพอเพียง หรืออธิบายให้เข้าใจง่ายๆ คือ ในขั้นนี้เป็นการเพิ่มหลักการทรงงาน (adding work principles and practices) นอกเหนือจากหลักพอเพียงสามหลักการดังกล่าว เพื่อจะบอกว่าเราควรจะทำอย่างไร จึงเป็นคำถามว่า “How we behave” ซึ่งมีมากมายหลายเรื่อง เช่น ทำอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ ฯลฯ เราจึงนำ “หลักปฏิบัติ” นี้มาใช้กับ “วิธีคิด” ดังนั้น “ทางสายกลาง” คือ การใช้สามหลักการพอเพียงร่วมกับหลักการทรงงาน นั่นเอง นอกจากนี้ “ทางสายกลาง” คือทั้งหมดที่มีการคิด มีการตัดสินใจ และมีการปฏิบัติแล้วผ่านการคิดเชิงระบบ (system thinking) ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (input) และกระบวนการ (process) ซึ่งในขั้นตอนนี้ได้เพิ่มหลักการดำเนินงานที่ยั่งยืน (sustainable work principles) คือ หลักการทรงงาน 23 ข้อของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการดำเนินงาน 23 ข้อของการปฏิบัติภาวะผู้นำแบบยั่งยืน

ภาพที่ 6 ผลผลิตและผลลัพธ์ (outputs and outcomes)

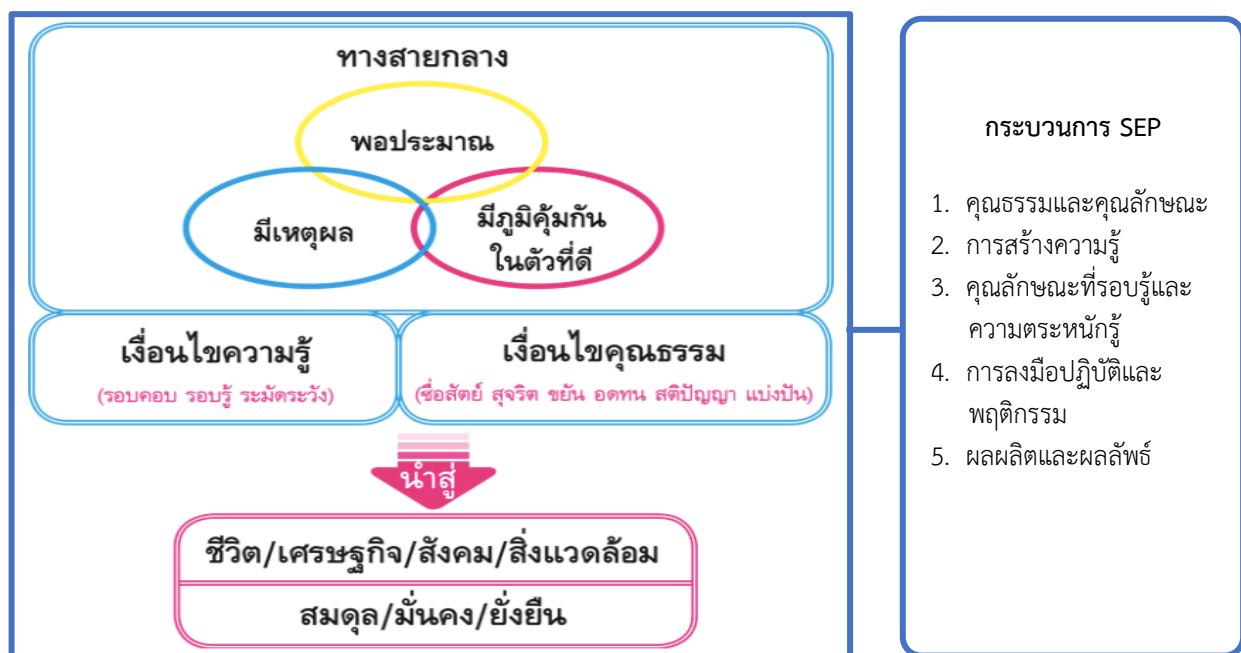
ระยะที่ 5 ผลผลิตและผลลัพธ์ (outputs and outcomes) เป็นผลผลิตและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากสี่ขั้นตอนแรก กล่าวคือ ผลผลิตเป็นความพอเพียง (sufficiency) ที่มีความสมดุลระหว่างมิติของเศรษฐกิจหรือวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม นอกจากเศรษฐกิจจะดี มีวัตถุให้พอกินพอใช้เป็นขั้นพื้นฐาน สังคมอยู่เป็นสุข และสิ่งแวดล้อมไม่เป็นพิษ ยังต้องให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมซึ่งเป็นรากเหง้าและความเป็นอยู่แต่ละชนชาติจึงจะทำให้เกิดความยั่งยืนที่แท้จริง และเมื่อมีการนำเสนอให้ชาวยุโรปได้เข้าใจในเรื่องนี้อย่างแท้จริง ทำให้ได้รับการชื่นชมและยอมรับอย่างมาก ส่วนในกรณีผลลัพธ์นั้นเป็นความยั่งยืนของคุณภาพชีวิตหรือการอยู่ดีกินดี (well-being sustainability) ประการแรก คือ พึ่งตนเอง (self-reliance) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของ

การพัฒนาตามแนวพระราชดำริซึ่งเป็นผลของการทำทุกอย่างแล้วจึงจะพึ่งตนเองได้ต้องมีความรู้ มีวิธีคิด มีทักษะในการตัดสินใจและการปฏิบัติ ประการที่สอง มีภูมิคุ้มกัน (immunity) เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมรับมือผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ประการสุดท้าย ยืดหยุ่นหรือความสามารถในการต้านแรงกระทบต่างๆ (resilience) ซึ่งทั้งหมดนี้อธิบายกลไกของความยั่งยืนเนื่องจากเมื่อพึ่งตนเองได้ เช่น ประเทศชาติเกิดวิกฤต แต่ชาวนายังอยู่ได้เพราะพึ่งตนเองได้หรือมีภูมิคุ้มกัน เช่น ไข้หวัดขึ้นเพื่อป้องกันโรคระบาดเป็นความรอบคอบไม่ประมาทในเรื่องของสุขภาพทำให้ไม่เจ็บป่วย หรือมีความยืดหยุ่นหรือความสามารถต้านทานต่อแรงกระทบ เช่น การสร้างบ้านโดยออกแบบให้รับมือกับภัยพิบัติภาวะน้ำท่วมและแผ่นดินไหว ซึ่งเมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นจะพ้นภัย

องค์ความรู้ใหม่

จากกรอบแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะเห็นว่าการนำโมเดลกรอบแนวคิดตามปรัชญาพอเพียงหรือหลักการพอเพียงใช้วิธีการจดจำง่ายๆ ได้ว่า “โมเดล 2-3-4” ซึ่งมาจาก 2 เงื่อนไขคือ “คุณธรรมกำกับความรู้” 3 หลักการพร้อมกันคือ “พอประมาณ มีเหตุผล ภูมิคุ้มกัน” และ 4 มิติที่มีความสมดุลคือ “เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม” เพื่อไปสู่ผลลัพธ์คือการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั่นเอง และเมื่อพิจารณาถึงขั้นตอนการดำเนินงานตามหลักการพอเพียงที่ได้จากการถอดรหัสจนได้เป็นแนวปฏิบัติใหม่ และเรียบเรียงไว้ในหนังสือ “Sufficiency Thinking” หรือ The Sufficiency Economy Philosophy Process โดยผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐศาสตร์พัฒนาและพุทธศาสตร์ กับ Harald Bergsteiner ศาสตราจารย์เกียรติคุณ The Australian Catholic University และผู้ร่วมก่อตั้งสถาบันเพื่อผู้นำความยั่งยืน ได้นำเสนอผลการถอดบทเรียนไว้เป็น 5 ระยะ ดังกล่าว ได้เป็นโมเดลปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ประกอบด้วย 2 เงื่อนไขคือ “คุณธรรมกำกับความรู้” 3 หลักการพร้อมกันคือ “พอประมาณ มีเหตุผล ภูมิคุ้มกัน” 4 มิติที่มีความสมดุล และ 5 ขั้นตอนของกระบวนการดำเนินงาน หรือเรียกว่า “โมเดล 2-3-4-5” ดังแสดงในภาพที่ 7

ภาพที่ 7 โมเดลปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หรือ โมเดล 2-3-4-5

บทสรุป

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่ชาวไทยตั้งแต่เกิดสภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ ทรงเน้นย้ำแนว ทางแก้ไข เพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับสังคม ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง จะเห็นว่าความพอเพียงเป็นความสมดุลระหว่างมิติของเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม อันเป็นความยั่งยืนของคุณภาพชีวิตที่ดี ได้แก่ การพึ่งตนเอง การมีภูมิคุ้มกัน ความยืดหยุ่น ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ดังนั้น รูปแบบสมบูรณ์เป็นการนำเสนอหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นจึงเป็นกระบวนการที่เป็นวงจรไม่มีที่สิ้นสุด ในกระบวนการนี้มีองค์ประกอบต่างๆ คือ คนที่มีคุณธรรมยืนยาวและคุณลักษณะที่มีความรู้ที่แท้จริง ส่งผลให้เกิดเจตคติหรือทัศนคติที่รอบรู้ชาญฉลาด เป็นชุดของความตระหนักพอเพียง (ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ภูมิคุ้มกันหรือความระมัดระวัง) เป็นเงื่อนไขให้คนร่วมทำกิจกรรมที่ชาญฉลาดและความประพฤติที่ถูกต้อง (ทางสายกลาง) ส่งผลให้เกิดผลผลิตของความสมดุลด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม นำไปสู่ผลลัพธ์ที่ยั่งยืนหลายประการที่สำคัญคือ พึ่งตนเอง มีภูมิคุ้มกัน ยืดหยุ่นหรือความสามารถในการต้านแรงกระแทกต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะความพอเพียงหรือการอยู่อย่างพอเพียงจึงเป็นลักษณะประจำตัวที่แสดงออกหรือปฏิบัติเป็นประจำและสม่ำเสมอที่ครอบคลุมทั้งผลผลิต และผลลัพธ์ ในกรณีของ **ผลผลิต**เป็นความสมดุลใน 4 มิติ ประกอบด้วย **มิติเศรษฐกิจ (economic domain)** เป็นการเห็นคุณค่าและใช้วัตถุสิ่งของ เงินทอง ทรัพยากรอย่างประหยัด คำนวณ ได้แก่ ใช้สิ่งของหรือทรัพย์สินของตนเองและส่วนรวมอย่างประหยัดและคุ้มค่า ใช้อุปกรณ์การเรียนอย่างประหยัดและคุ้มค่าตามอายุการใช้งาน ใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด และมีการเก็บออม และรู้จักเลือกใช้เครื่องมือต่างๆ ให้เหมาะสมกับงาน **มิติสังคม (societal domain)** เป็นการเห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ได้แก่ แบ่งปันและช่วยเหลือผู้อื่น อยู่เสมอ ร่วมมือกับผู้อื่นในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ อย่างเต็มใจ เสียสละทรัพย์สินหรือแรงงานเพื่อคนอื่น/หรือส่วนรวม ไม่นำสิ่งของหรือผลงานคนอื่นมาเป็นของตน และปฏิบัติตามข้อตกลง/กฎระเบียบหรือข้อบังคับของครอบครัว/โรงเรียน/หรือสังคม **มิติสิ่งแวดล้อม (environmental domain)** เป็นคนที่มีจิตสำนึก รู้วิธีการ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ได้แก่ รักษาความสะอาดสถานที่หลังจากทำกิจกรรมแล้วเสร็จ รักษาความสะอาดเครื่องมือ/หรืออุปกรณ์ที่ใช้เสร็จแล้ว ร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เอาใจใส่ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในบ้าน/โรงเรียน/หรือชุมชน และร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่อโรงเรียน/ชุมชน/หรือสังคมด้วยความสมัครใจ **มิติวัฒนธรรม (cultural domain)** เป็นบุคคลที่เห็นคุณค่าและร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรม ค่านิยม เอกลักษณ์ท้องถิ่น/ความเป็นไทย ได้แก่ ร่วมกิจกรรมงานบุญหรือประเพณีและกิจกรรมสืบสานหรืออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ใฝ่ผู้ปกครอง/ครู/หรือผู้ใหญ่อย่างถูกต้องเหมาะสม มีสัมมาคารวะ/มารยาท/หรือกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และแต่งกายได้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะ

ส่วนในกรณี**ผลลัพธ์**เป็นความยั่งยืนของคุณภาพชีวิตหรือการอยู่ดีกินดี (well-being sustainability) ประกอบด้วย **พึ่งตนเอง (self-reliance)** เป็นคนที่รู้จักเพียงพอ พอดี เหมาะสมในการทำกิจกรรมต่างๆ ไม่ใช่สิ่งของเกินฐานะหรือความเป็นอยู่ของตนเอง มีทักษะในการตัดสินใจและการปฏิบัติ แบ่งเวลาในการเรียน/

ทำงาน/หรือการเล่นอย่างเหมาะสม และทำงานตรงตามความสามารถและศักยภาพของตนเอง **มีภูมิคุ้มกัน (immunity)** เป็นคนที่รู้จักวางแผนการเรียนหรือทำงานโดยมีวิธีป้องกันทุกครั้ง ตรวจสอบอุปกรณ์หรือสิ่งของก่อนใช้งานทุกครั้ง ศึกษาขั้นตอนหรือวิธีการก่อนทำงานทุกครั้ง ประชุมปรึกษาหารือกับผู้อื่นก่อนทำงานทุกครั้ง และตรวจสอบสถานที่ให้พร้อมและปลอดภัยก่อนทำกิจกรรมทุกครั้ง **และยืดหยุ่น (resilience)** เป็นบุคคลที่สามารถต้านแรงกระทบจากสิ่งต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ปรับตัวเข้ากับคนอื่น/สิ่งแวดล้อม/หรือสังคมได้ดี ไม่ใช้อารมณ์หรือความรู้สึกในการตัดสินใจ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และศึกษาเรียนรู้ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

เอกสารอ้างอิง

- เกษม วัฒนชัย และจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2555). *CSR ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: ดาวฤกษ์ คอมมูนิเคชั่นส์.
- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช ธรรมปิยา. (2557). *ตามรอยพ่อชีวิตพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ปรียานุช ธรรมปิยา. (2560). *หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่ความยั่งยืน*. เอกสารประกอบการบรรยาย ศูนย์สถานศึกษาพอเพียง มูลนิธิยุวสถิรคุณ, 9 กันยายน 2560 โรงแรมตริ่ง เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2565). *เศรษฐกิจพอเพียง*. https://www.chaipat.or.th/site_content/item/3579-2010-10-08-05-24-39.html
- ราชกิจจานุเบกษา. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)*. เล่มที่ 133 ตอนที่ 115 ก 30 ธันวาคม 2559.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2562). *แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2559). *คู่มือแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง กระทรวงศึกษาธิการ.
- Avery, G.C. & Bergsteiner, H. (2011). *Sustainable leadership: Honeybee and locust approaches*. New York: Routledge.
- Avery, G.C. & Bergsteiner, H. (2016). *Sufficiency thinking: Thailand's gift to an unsustainable world*. Editors. Crow Nest NSW, Australia: Allen & Unwin.